

<https://doi.org/10.36719/2706-6185/43/134-140>

Sünbül Zalova

Bakı Dövlət Universiteti

doktorant

sunbulzalova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5598-7266>

Jurnalistikada mətnlərin intellektual linqvistik təminatı problemləri

Xülasə

Jurnalistika cəmiyyəti məlumatlandırma, ictimai fikir formalaşdırma və sosial məsuliyyəti yerinə yetirmə funksiyasına sahib olan bir sahədir. Həm də bu sahə, dil və mətnin strukturunun yüksək keyfiyyətli olması ilə təyin olunur. Jurnalistikada mətnlərin intellektual-linqvistik təminatı məlumatın düzgün, aydın və obyektiv şəkildə təqdim edilməsini təmin edən əsas faktorlardan biridir. Bu məqalə jurnalistikada mətnlərin intellektual-linqvistik təminatının əhəmiyyətini, bununla bağlı qarşılaşılan çətinlikləri və həll yollarını ətraflı şəkildə araşdırıb. İntellektual-linqvistik təminat jurnalistikanın yalnız dil səviyyəsində deyil, həm də mətnin məzmununun yüksək analitik təhlilə əsaslanmasını nəzərdə tutur. Jurnalistlər məlumatı yalnız ötürməli deyil, həm də bu məlumatın cəmiyyətdəki yeri və əhəmiyyəti barədə dərin düşünməlidirlər. Bu, jurnalistin təfəkkürünün, təhlil qabiliyyətinin və analiz bacarığının yüksək səviyyədə olmasını tələb edir. Mətnə məntiqi keçidlər, mövzuya dair güclü arqumentlər və oxucunun düşüncəsinə təsir göstərmək məqsədilə qurulmuş əlaqələr vacibdir. Məqalədə linqvistik xüsusiyyətlərin jurnalistikada rolu, jurnalist mətnlərində informasiya qəbulunu asanlaşdırmaq üçün mətnlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, süni intellekt texnologiyalarının jurnalistikaya tətbiqinin yaratdığı yeni istiqamətlər haqqında məlumat verilmiş. linqvistik təminat vasitələri, vətəndaş jurnalistikası ilə peşəkar jurnalistikanın dil-üslub fərqləri ilə bağlı tədqiqatlar araşdırılmış, müasir jurnalistikada yazı işlərinin keyfiyyətinin artırılması üçün informasiya kommunikasiya texnologiyalarının imkanlarından istifadənin zəruriliyi əsaslandırılmışdır. Struktur linqvistik xüsusiyyətlər yazılı ünsiyyətin mühüm aspektidir. Vətəndaş jurnalistikasının populyarlığı və oxucu kütləsi artdıqca, medianın struktur baxımından peşəkar həmkarlarından nə dərəcədə fərqləndiyi və bu fərqi oxuculara potensial təsir göstərməsi ilə bağlı suallar diqqəti cəlb edir.

Açar sözlər: linqvistik təminat vasitələri, vətəndaş jurnalistikası, süni intellekt, linqvistika, jurnalistika

Sünbül Zalova

Baku State University

Ph.D. student

sunbulzalova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5598-7266>

The Problems of Intellectual-Linguistic Provision of Texts in Journalism

Abstract

Journalism is a field that serves the function of informing society, shaping public opinion, and fulfilling social responsibility. This field is also characterized by the high quality of language and text structure. Intellectual-linguistic support of texts in journalism is one of the key factors that ensures the accurate, clear, and objective presentation of information. This article explores the significance of intellectual-linguistic support of texts in journalism, the challenges faced, and potential solutions in detail. Intellectual-linguistic support refers not only to the language level but

also to the high analytical analysis of the content of a text in journalism. Journalists must not only convey information but also deeply consider the place and significance of this information in society. This requires a high level of thinking, analytical ability, and critical evaluation from journalists. Logical transitions, strong arguments related to the topic, and connections designed to influence the reader's thinking are essential in the text. The article discusses the role of linguistic features in journalism, the improvement of text quality to facilitate information comprehension, and the new directions created by the application of artificial intelligence technologies in journalism. It investigates the differences in language use between citizen journalism and professional journalism, and emphasizes the necessity of utilizing information communication technologies to enhance the quality of journalistic writing in modern media. Structural linguistic features are a crucial aspect of written communication. As citizen journalism gains popularity and its audience grows, questions arise regarding how its media structure differs from professional counterparts and how these differences may potentially affect the audience.

Keywords: *linguistic support tools, citizen journalism, artificial intelligence, linguistics, journalism*

Giriş

Jurnalistika sahəsi cəmiyyətin problemlərinin araşdırılması, hadisələrin düzgün təqdim edilməsi kimi məsələlərin həllində vacib rol oynayır. Burada yazı dili və onun xüsusiyyəti çox önəmlidir. Jurnalistikanın hər bir janrında dilin incəliklərinə və imkanlarına yaxşı bələd olmaq və onlardan məharətlə istifadə etmək tələb olunur. Jurnalistlər hadisələri, faktları, problemləri söz və cümlələrin düzgün seçilməsi ilə müxtəlif bucaqlardan təqdim edə bilirlər (Richardson, 2015, pp. 370-373). Burada hər hansı bir məsələnin neqativ və ya pozitiv təqdim olunması bir çox hallarda jurnalistin seçdiyi ifadələrdən asılıdır.

Jurnalistikada mətnlərin intellektual-lingvistik təminatı problemləri son illərdə xüsusilə əhəmiyyət kəsb edən bir mövzuya çevrilmişdir. Bu, bir tərəfdən medianın sürətlə rəqəmsallaşması və jurnalist mətnlərinin avtomatlaşdırılmış proseslər vasitəsilə hazırlanması ilə bağlıdır. Digər tərəfdən isə, oxucuların mürəkkəb mətnlərin daha yaxşı başa düşülməsi və onlara asanlıqla çatdırılmasını təmin etmək tələbləri ilə əlaqədardır. Məqalədə jurnalistikada mətnlərin intellektual-lingvistik təminatı problemlərinin əsas aspektləri, bu sahədə istifadə olunan texnologiyalar və mümkün həll yolları araşdırılmışdır.

Mətnlərin avtomatlaşdırılması və süni intellekt texnologiyaları-Jurnalistikada mətnlərin yaradılması, redaktə edilməsi və çatdırılması proseslərində süni intellekt (Sİ) texnologiyaları son illərdə geniş yayılmışdır. Xüsusilə, avtomatlaşdırılmış xəbər yazma proqramları müəyyən məlumatları və xəbərləri analiz edərək, qısa zamanda xəbər mətnləri hazırlamağa qadirdir. Məsələn, "Natural Language Processing" (NLP) alqoritmləri xəbərlərin strukturu, tərcüməsi və konteksti üzərində işləyərək onların məzmununu optimallaşdırır.

Tədqiqat

Bu texnologiyalar jurnalistlərin işini asanlaşdırsa da, müəyyən problemləri də ortaya çıxarır. İlk növbədə, jurnalistikada mətnlərin keyfiyyəti məsələsi əsas problem kimi çıxış edir. Süni intellektin yazdığı mətnlərdə bəzən kontekst və ya dilin incəlikləri itir, nəticədə oxucunun gözləntilərini qarşılaya bilən mətnlər yaradılmır. Dilin tərkibində olan metaforlar, nüanslar və üslub elementləri çox vaxt Sİ tərəfindən düzgün təhlil edilmir, bu da mətnin səmərəliliyinə mənfi təsir göstərə bilər.

Linqvistik təhlilin rolu

Jurnalistik mətnlərin intellektual təminatı yalnız mətnin məzmunu ilə bağlı deyil, həm də onun dil və linqvistik cəhətdən düzgünlüyü və aydınlığı ilə bağlıdır. Linqvistik təhlil jurnalist mətnlərinin keyfiyyətinə nəzarət etməyə imkan verir, bu prosesdə isə dilin morfoloji, sintaktik və semantik aspektləri nəzərə alınmalıdır.

Jurnalist mətnlərində tez-tez meydana çıxan qrammatik səhvlər, üslubda uyğunluq olmaması və məntiqi uyğunsuzluqlar oxucular üçün başa düşülməz ola bilər. Buna görə də, jurnalistlər və redaktorlar üçün avtomatlaşdırılmış linqvistik analiz alətləri yaradılmalıdır ki, bu problemlərin

qarşısı alınsın. Belə alətlər, məsələn, qrammatik səhvləri, təkrarlanan ifadələri və üslub uyğunsuzluqlarını aşkar edərək mətnin optimallaşdırılmasına kömək edə bilər.

Məlumatın obyektivliyi və süni intellektin təsiri

Jurnalistikada əsas tələblərdən biri də xəbərin obyektivliyi və doğruluğudur. Lakin SI vasitəsilə yaradılan mətnlərdə bəzən qərəz və ya məlumatın düzgün çatdırılmaması problemi yarana bilər. Süni intellekt alqoritmləri çox zaman öyrədildiyi verilənlərə əsaslanır, buna görə də həmin verilənlərdə hər hansı qərəzli məlumat varsa, nəticədə jurnalist mətnlərində də əksini tapa bilər.

Bu problemin həlli yollarından biri, SI-in öyrədilməsi üçün daha geniş və müxtəlif mənbələrin istifadəsidir. Bu yolla süni intellekt daha obyektiv və qərəzsiz xəbərlər hazırlaya bilər. Eyni zamanda, jurnalistlərin süni intellektin yaratdığı mətnlər üzərində nəzarəti saxlaması, bu mətnləri redaktə etməsi və doğruluğunu yoxlaması vacibdir.

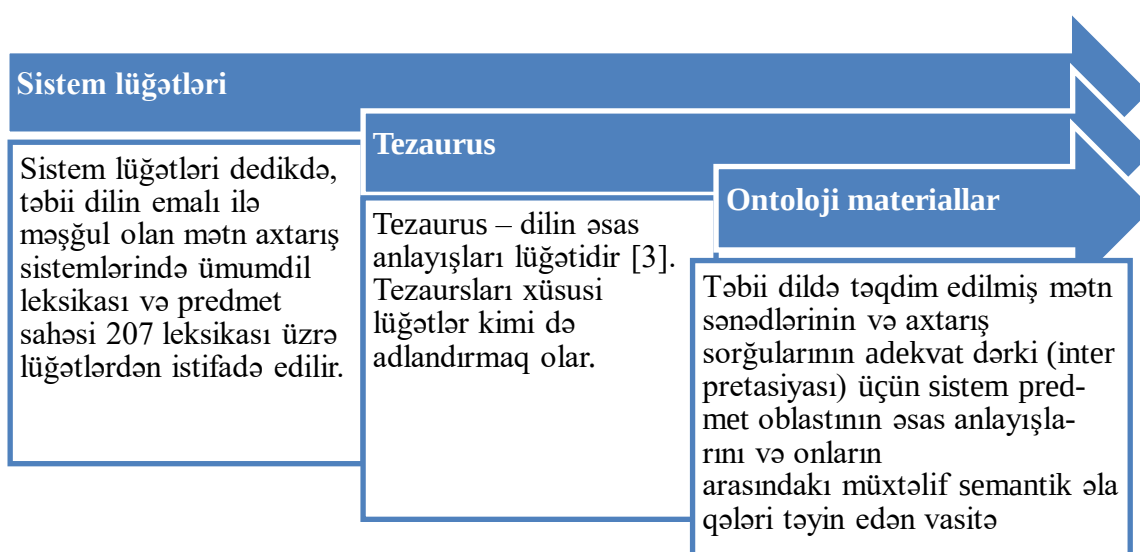
Dil və mədəniyyət fərqlilikləri

Jurnalistik mətnlərin linqvistik təminatı zamanı müxtəlif dillər və mədəniyyətlər arasında fərqliliklərin də nəzərə alınması vacibdir. Müxtəlif mədəniyyətlərdə müəyyən ifadələrin mənası və ya qəbul edilməsi fərqli ola bilər. Buna görə də, beynəlxalq jurnalistlər və ya beynəlxalq oxucular üçün mətnlər hazırlayan təşkilatlar linqvistik fərqliliklərə xüsusi diqqət yetirməlidirlər.

Burada tərcümə texnologiyaları mühüm rol oynayır. Avtomatlaşdırılmış tərcümə sistemləri jurnalist mətnlərinin beynəlxalq oxucular üçün əlçatan olmasına kömək etsə də, bəzən tərcümə olunan mətnlərdə dilin mənavi və mədəni aspektləri itir. Buna görə də, tərcümə prosesində insan nəzarətinin olması və ya bu texnologiyaların daha inkişaf etmiş versiyalarının yaradılması zəruridir.

İntellektual linqvistik təminat vasitələri

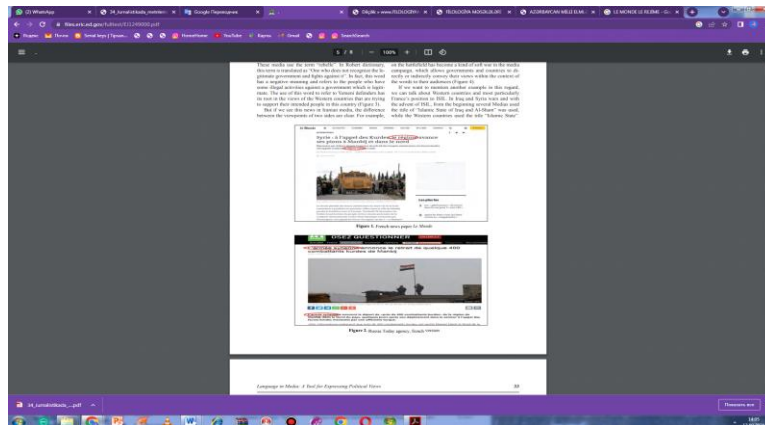
Mətn axtarış sistemlərində, tammətnli sənədlərlə iş prosesində təbii dilin emalı vasitələrindən geniş istifadə olunur. Bu vasitələr mətn axtarış sistemlərinin mürəkkəb komponentləridir. Təbii dilin emalı vasitələri mətn sənədlərindəki, sorğulardakı terminləri, sözləri, söz birləşmələrini və s. təhlil edir. Təbii dilin emalı vasitələri mətnlərdəki məzmunu aydınlaşdırır, terminlər arasındakı münasibətləri aşkar edir və səmərəli axtarışı təmin edir. Mətnlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə mətn axtarış sistemlərində linqvistik təminat vasitələri kompleksindən istifadə olunur. Bunlara müxtəlif lüğətlər, tezauruslar, sistemin predmet sahəsinin ontoloji xüsusiyyətlərini əks etdirən materiallar daxildir (Musayev, 2014, s. 203). Linqvistik təminat vasitələri şəkil 1-də göstərilmişdir.

Şəkil 1. Linqvistik təminat vasitələri

Sistem lüğətləri dedikdə, təbii dilin emalı ilə məşğul olan mətn axtarış sistemlərində ümumdil leksikası və predmet sahəsi üzrə lüğətlərdən istifadə edilir (Musayev, 2014, s. 203). Bu lüğətlər mətni morfoloji təhlil və axtarış edən zaman müxtəlif qrammatik formalardakı sözləri tanımağa imkan verir. Tezaurus – dilin əsas anlayışları lüğətidir (Musayev, 2014, s. 203). Tezaurusları xüsusi lüğətlər kimi də adlandırmaq olar. Əsasən mətn tipli sənədləri təqdim etmək və sorğunu genişləndirmək üçün tezaurus adlanan xüsusi lüğətlərdən istifadə olunur. Təbii dildə təqdim olunan mətn sənədlərinin və axtarış sorğularının adekvat dərki üçün predmet sahəsinin əsas anlayışları və onların arasındakı müxtəlif semantik əlaqələri təyin edən vasitələrə ontoloji materiallar deyilir. Bura predmet sahəsinin tezaurusu və birinci dərəcəli məntiq dillərini (Birinci dərəcəli məntiq dedikdə, predikat məntiqi, kəmiyyət məntiqi və birinci dərəcəli predikat hesabı nəzərdə tutulur ki, bu da riyaziyyat, fəlsəfə, dilçilik və kompüter elmlərində istifadə olunan formal sistemlərin məcmusudur) və s. aid etmək olar (First order logic). İnformasiya kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) sürətli inkişafı jurnalist yazılarında mətlərin oxunaqlığının yoxlanmasına, mətnlərdə ölkədə qəbul edilməmiş terminlərin aşkarlanmasına, vulqar sözlərin avtomatik redaktəsinə şərait yarada bilər. İKT-nin köməyi ilə, əsasən də, süni intellekt vasitəsilə bu gün mətnlərin keyfiyyəti avtomatik yoxlanılır və yaxşılaşdırılır.

Dil ideologiya vasitəsidir, ideologiyanın özü isə davamlılıq, institutionallaşma və qloballaşma vasitəsidir. Təbii ki, media və dil qloballaşmanın ən mühüm vasitələrindən biridir. Texnologiyanın sürətli inkişafı ilə əlaqədar qloballaşmanın sürəti artmışdır. Dil qloballaşma şəraitində insanların bir-birinə yaxınlaşmasında həlledici rol oynayır. Cəmiyyətdə güc bərabərsizliyini yaratmaq və saxlamaq, dil vasitəsilə həyata keçirilir. Tədqiqatçılar bəzi Fransa KİV-lərini araşdıraraq hansı ideologiyaları tətbiq etmək istədiklərini öyrənməyə çalışıblar. Fransanın “Le Monde” qəzetinin internet saytında Suriyadakı müharibədən və bu ölkənin İŞİD-ə qarşı beynəlxalq koalisiyada olmasından sonra tez-tez “le régime syrien” ifadəsi işlədilir. Qəzet “etat” (hökumət) sözünün əvəzinə bu termindən istifadə etmişdir. “Rejim” sözü daha çox müvəqqəti dövlət, “hökumət” isə qurulmuş və sabit dövlət ifadə edir. Əslində, jurnalist öz ideologiyasını bu terminlə çatdırmaq niyyətindədir; “le régime syrien” termininin istifadəsi müəllifin Suriyanı bir ölkə, nə də Suriya hökumətini bir dövlət olaraq dəstəkləmədiyini göstərir (Ghassemi & Hemmatgosha, 2019) (Şəkil 2).

Şəkil 2. Fransanın “Le Monde” qəzeti

Süni intellektin jurnalistika sahəsində yaratdığı imkanlar

Süni intellekt və avtomatlaşdırılmış texnologiyalar, jurnalistikada mətnlərin yaradılmasını və redaktəsini sürətləndirən əsas alətlərdən birinə çevrilib. Bu texnologiyalar jurnalistlərə məlumatları qısa zamanda toplamağa, analiz etməyə və mətnlər yaratmağa imkan verir. Süni intellekt əsasən aşağıdakı sahələrdə istifadə olunur:

Avtomatlaşdırılmış xəbər yazma: Süni intellekt proqramları, maliyyə, idman və ya hava proqnozları kimi məlumatları emal edərək qısa xəbərlər yazma bilər. Bu texnologiyalar informasiya toplama və yazma işini avtomatlaşdırır, jurnalistlərin vaxtına qənaət edir.

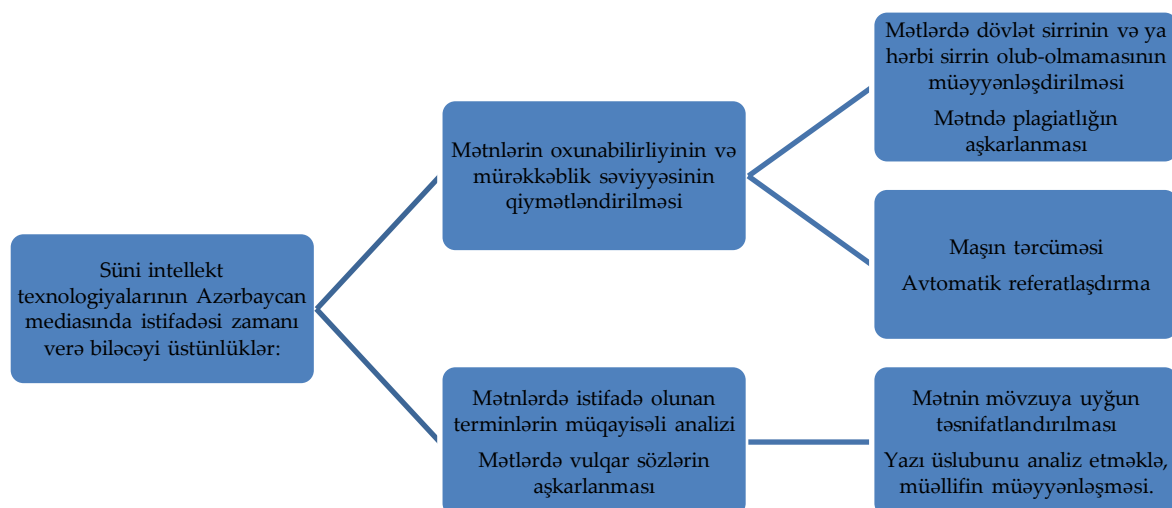
Verilənlərin təhlili və məzmun generasiyası: Süni intellekt verilənləri təhlil edərək böyük məlumat bazalarını qısa və aydın mətnlərə çevirə bilir. Məsələn, statistika, sorğular və ya böyük məlumatların jurnalist mətnlərində istifadəsi süni intellektin işinə daxildir.

Amma bu texnologiyalar bəzən ciddi məhdudiyyətlərlə üzləşir. Məsələn, süni intellekt bəzən dillə bağlı mədəni və üslub fərqlərini düzgün başa düşmür, bu da mətnlərin keyfiyyətinə mənfi təsir göstərə bilər. Nəticədə oxucular üçün həssas və ya mürəkkəb məsələlər barədə qeyri-dəqiq və ya düzgün olmayan məlumatlar təqdim oluna bilər.

Mətnlərin dil baxımından düzgünlüyünü təmin etmək üçün linqvistik təhlil bir təlim metodu kimi hər bir bölmənin tədrisi ilə əlaqəli şəkildə qurulur və özündə fonetik, orfoqrafik, orfoepik, leksik, morfoloji, sintaktik, sözün tərkibi və söz yaradıcılığına görə, üslubi, durğu işarələrinə görə təhlil növlərini birləşdirir. Bunlar mətnin qrammatikası, üslubu, semantikasi və sintaksisi ilə bağlı problemləri aşkarlamaq üçün istifadə olunur.

Struktur linqvistik xüsusiyyətlər yazılı ünsiyyətin mühüm aspektidir. Araşdırmalar göstərir ki, linqvistik mürəkkəbliyin insanların informasiyanı emal etməsində mühüm rol oynayır. Tədqiqatçılar avtomatlaşdırılmış məzmun təhlili metodlarından istifadə edərək müxtəlif vətəndaş və peşəkar jurnalist təşkilatları arasında dil mürəkkəbliyindəki fərqləri araşdırıb. Təhlil nəticəsində müxtəlif kütləvi informasiya vasitələrində siyasi informasiyanın təqdim edilməsi nümunələrinin fərqli olduğu göstərilmişdir. Araşdırmada jurnalistikada mətn mürəkkəbliyinin rolu və əhəmiyyəti, tabloid qəzetlərinin və vətəndaş jurnalistikası məqalələrinin mətnin mürəkkəbliyi və ölçüləri baxımından necə fərqləndiyi barədə dəyərli fikirlər təqdim olunmuşdur (Tolochko, Boomgaarden, 2018, pp. 1786-1803). Bu araşdırmada üç müxtəlif media növündən olan siyasi jurnalist mətnlərinin struktur xüsusiyyətləri, xüsusən də peşəkar qəzet məqalələri, tabloid qəzet məqalələri və siyasi veb-bloq məqalələri müqayisə edilmişdir. Tədqiqatın məqsədi mətn mürəkkəbliyinin bu medialar arasında fərqləndirici olub-olmadığını, xüsusən də vətəndaş jurnalistikası mətnlərinin digər iki peşəkar mətn növündən fərqlənib fərqlənmədiyini araşdırmaq idi. Dilçilikdən tutmuş sosial elmlərə qədər bir sıra sahələrdən mətn mürəkkəbliyi ölçüləri seçilmiş və ~930.000 məqaləyə tətbiq edilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, bu ölçülər faktiki olaraq mətn mürəkkəbliyinin üç müxtəlif ölçüsünü ölçür: sintaktik, semantik və məzmun mürəkkəbliyi.

Süni intellekt texnologiyalarının mətnlərdə yarada biləcəyi üstünlüklər Şəkil 3-də göstərilmişdir.

Şəkil 3. Süni intellekt texnologiyalarının mətnlərdə yarada biləcəyi üstünlüklər

Maşın tərcüməsi, avtomatik referatlaşma, mətnin mövzuya uyğun təsnifatlaşdırılması süni intellektin jurnalistika sahəsində yaratdığı yeni imkanlardır. Süni intellektin jurnalistikaya verdiyi töhfələri aşağıdakı kimi təsnif etmək olar:

Mətnlərin oxunaqlığının və mürəkkəbliyin səviyyəsinin qiymətləndirilməsi dedikdə, mətnlərin mürəkkəbliyinin qiymətləndirilməsi üçün riyazi modellərin qurulmasının zəruriliyinin əsaslandırılması nəzərdə tutulur. Həmçinin mövcud qiymətləndirmə düsturları Azərbaycan dilinin özəllikləri nəzərə alınmaqla uyğunlaşdırılmalıdır. Bu prosesə Azərbaycan dilindəki mətnlərin mürəkkəbliyin səviyyəsinin qiymətləndirilməsi üçün avtomatlaşdırılmış texnologiyaların işlənilib hazırlanması ilə yanaşı bəzi dünya ədəbiyyatı nümunələrinin orijinalının Azərbaycan dilinə tərcümələrinin oxunaqlığının müqayisəsi və hazırlanmış metodika əsasında məktəb dərsliklərinin mürəkkəbliyinin şagirdlərin yaş səviyyəsinə uyğun olub-olmamasının qiymətləndirilməsi kimi məsələlər də daxildir (Sadıgov, 2018, s. 888-903).

Mətnlərdə istifadə olunan terminlərin müqayisəli analizi dedikdə, mətnlərdə ölkədə qəbul edilməmiş terminlərin aşkarlanması (məsələn: “Gəncə Destinasiya Mərkəzi” tipli adlara qarşı terminoloji filtrasiyadan istifadə) və Milli Terminoloji İnformasiya Sistemi ilə müqayisəsi nəzərdə tutulur. Müasir dövrdə bir çox elm sahələrində də (leksikoqrafiya, terminşünaslıq, informasiya axtarışı və s.) emal olunmalı informasiyanın həcmində artım dinamikası termin və açar sözlərin avtomatik seçilməsi məsələsini aktual edir. Hazırda təbii dilin emalı sahəsində qoyulan qaydaları təqdim edən mətnlərdən terminlərin avtomatik çıxarılması üçün bir çox fərqli yanaşma və sistem işlənməmişdir (Qurbanova, 2021, s. 55-69).

Mətnlərdə vulqar sözlərin aşkarlanması İnternet mühiti şifahi nitqdən fərqlidir və burada müəyyən texniki əsaslar çərçivəsində vulqarizmlərə qarşı mübarizə aparmaq mümkündür. Milli dillərdə yaradılan vulqarizm bazalarının integrasiyası ilə qlobal vulqarizm bazasının yaradılması və UNESCO-nun koordinatorluğunun bu baza üzrə AntiVulgar sisteminin tərtibi İnternet mühitində vulqarizmlərə qarşı uğurlu mübarizə platforması kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Mətnlərdə müxtəlif növ sirr daşıyan məlumatların müəyyənəşdirilməsi. Müasir dövrümüzdə texnologiyaların sürətli inkişafı ilə əlaqədar olaraq informasiyanın toplanması, saxlanması, emalı və ötürülməsi prosesləri müasir İKT vasitələrindən istifadə etməklə həyata keçirilir. Bu isə konfidensial informasiyanın asanlıqla başqalarının əlinə keçməsi təhlükəsini artırır. İnformasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin mühüm şərtlərindən biri informasiyanın konfidensiallığı məsələsidir. İnformasiya resursları ilə işləyən insanlar ayrı-ayrı vətəndaşlara və ya təşkilatlara aid olan informasiyanın konfidensiallığını qorumaq üçün hüquqi məsuliyyətlərini dərk etməli və informasiya təhlükəsizliyini təmin etməlidirlər. Müxtəlif növ sirr daşıyan məlumatların olub-olmamasının aşkarlanması müvafiq qanunvericilik aktları ilə tənzimlənməlidir.

Mətnlərdə plagiatlığın aşkarlanması. Plagiatlıq dedikdə başqa müəllifə məxsus fikir və ideyaların öz adından təqdim olunması nəzərdə tutulur (Hasanova, Əsgərov, 2019, s. 94-101). Bu hadisəni oğurluq və piratçılıqla da sıx əlaqələndirmək olar. Plagiatlıq həmçinin kompüter virusları, spamlar, fişinq və s. kimi kibercinayətkarlığın bir növü hesab olunmalıdır. Plagiatlıq İnternətdən, kitabdan, jurnaldan və s. müxtəlif mənbələrdən birbaşa mətnin köçürülməsi və yaxud az sayda dəyişiklik etməklə baş verir. Plagiatlığı avtomatik aşkarlama kompüter proqramları vasitəsilə həyata keçirilir və hazırda plagiatlığı aşkarlayan çoxlu sayda proqram təminatları mövcuddur: PlagAware, PlagScan, Check for Plagiarism, iThenticate, PlagiarismDetection, Academic Plagiarism, The Plagiarism Checker, Urkund, DocuLoc və s. (Hasanova, Əsgərov, 2019, s. 94-101) Maşın tərcüməsi prosesi sözlərin, cümlələrin və ya böyük həcmli mətnin tərcüməsi olan kompüter sistemi vasitəsilə təbii dilin başqa təbii dilə avtomatik çevrilməsidir (Ghassemi & Hemmatgosha, 2019, pp. 28-35). Tərcümə proqramlarının özləri də iki kateqoriyaya bölünür: bütün mətni tərcümə edən və hər bir sözün ayrı-ayrılıqda mənasına uyğun sözlər siyahısını təqdim edən proqramlar.

Avtomatik referatlaşdırma mətnlərdən zəruri məlumatların çıxarılması və bu məlumatın əsas məzmununu saxlamaqla yığcam formada istifadəçiyə təqdim edilməsi prosesidir. Mətnlərin avtomatik referatlaşdırılması üçün klasterləşmə və optimallaşdırma metodlarına əsaslanan iki mərhələli cümlə seçimi modeli təklif olunub (Alguliyev et al., 2019, pp.1-17). Mətnin təsnifatlandırılması prosesi göstərilən təsnifatlandırma sistemi çərçivəsində məzmunu uyğun olaraq mətnin hansı kateqoriyaya aid olmasını avtomatik müəyyən edir (Ələkbərova, 2022, s. 590-596). Lakin cümlələr oxşar olduqda bu tip məsələlərin həlli çətinləşir, qeyri-səlis klasterləşmə tələb olunur. Yazı üslubunu analiz etməklə, müəllifin müəyyənəşməsi. Hər bir müəllif öz dəstixətti, üslubu və

araşdırması ilə fərqlənir. Müasir İKT vasitələrinin köməyi ilə mətnlərdə müəllifin dəsti-xəttinin avtomatik olaraq aşkarlanması mümkündür.

Nəticə

Nəticə olaraq demək olar ki, İKT-nin köməyi ilə mətnləri daha anlaşıqlı formada təqdim etmək, tanınmayan terminlərdən, vulqar sözlərdən təmizləmək mümkündür. Həmçinin plagiatlığın yoxlanılması və referatlaşma, mətnlərin təsnifatlandırılması və xarici dillərdən avtomatik tərcüməsi mətnlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasında texnologiyanın necə vacib rol oynadığının əyani sübutudur. Müasir İKT vasitələrinin tətbiqi ilə jurnalistikada da yazı işlərinin keyfiyyəti artırıla bilər.

Jurnalistikada mətnlərin intellektual-lingvistik təminatı, xüsusilə süni intellekt texnologiyalarının inkişafı ilə birlikdə yeni imkanlar və çətinliklər yaradır. Süni intellektin, lingvistik analizlərin və çoxdillli mətnlərin idarə edilməsi kimi məsələlərin əhatə olunduğu bu sahə jurnalistlərin işini asanlaşdırsa da, eyni zamanda obyektivlik, qərəzsizlik və keyfiyyət məsələlərini də önə çıxarır. Bu problemləri həll etmək üçün texnologiyaların davamlı inkişafı və jurnalistlər ilə texnologiya arasında sıx əməkdaşlıq vacibdir. Bu məqalə, jurnalistikada dil və mətnin təhlili, strukturunun yüksək keyfiyyəti və analitik yanaşmanın vacibliyini ön plana çıxarır. Eyni zamanda, süni intellektin və kommunikasiya texnologiyalarının jurnalistikaya tətbiqi, yazı işlərinin keyfiyyətini artırmağın və informasiya cəmiyyətində obyektivlik və düzgünlüyün təmin edilməsinin yollarını göstərir.

Ədəbiyyat

1. Hasanova, R. S., Əsgərov, F. Ş. (2019). Plagiatlıq və onunla mübarizə vasitələri: antiplagiat sistemləri. *İnformasiya cəmiyyəti problemləri*, 2, 94-101.
2. Qurbanova, Ə. M. (2021). Mətnlərdən terminlərin avtomatik çıxarılması metodlarının araşdırılması və müqayisəli analizi. *İnformasiya cəmiyyəti problemləri*, 1, 55-69.
3. Musayev, İ., Əlizadə, M. (2014). *İnformatikanın əsaları* (dərs vəsaiti).
4. Alekperova, I. Ya. (2022). Analiz tonal'nosti teksta kak effektivnyy podkhod k analizu povedeniya. *Informatsionnyye tekhnologii*, 28(11), 590-596.
5. *First order logic*. https://en.wikipedia.org/wiki/First-order_logic
6. Ghassemi, R., & Hemmatgosha. (2019). Language in Media: A Tool for Expressing Political Views. *Advances in Language and Literary Studies*, 10, 28-35.
7. Richardson, J. (2015). Language and journalism: An expanding research agenda. *Critical Discourse Studies*, 12, 370-373.
8. Rasim, M., Alguliyev, R., Aliguliyev, M., Nijat, R., Isazade, Abdi, A., & Norisma, I. (2019). COSUM: Text summarization based on clustering and optimization. *Expert Systems*, 36, 1-17.
9. Sadıgov, İ. (2018). Mathematical and Information Models for Evaluating Readability of Texts in Azerbaijani Language. *El-Cezeri*, 5(3), 888-903.
10. Tolochko, P., Hajo, G., & Boomgaarden. (2018). *Journalism Studies*, 19, 1786-1803.